O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLARNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Boyqobilova I. J.
SamISI Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi assistenti
Mehriddinov Umidjon
Samarqand iqtisodiyot va servis istituti talabasi

Annotatsiya. O‘zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solish jarayonlarining samaradorligi makroiqtisodiy barqarorlik, investitsion muhit va tashqi iqtisodiy faoliyatning rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi sababli dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Tadqiqotda analitik va qiyosiy tahlil usullari, shuningdek, tizimli yondashuv asosida valyuta siyosati va bozor mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligi o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, valyuta bozorining liberallashuvi iqtisodiy faollikni oshirgan bo‘lsa-da, institutsional tartibga solish mexanizmlarining to‘liq moslashmaganligi ayrim nomutanosibliklarni yuzaga keltirmoqda. Shuningdek, Markaziy bank siyosati valyuta kursi barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynashi, biroq tashqi iqtisodiy omillarga sezgirlik yuqori darajada saqlanib qolayotgani aniqlandi. Tadqiqot natijalari valyuta siyosatini yanada moslashuvchan va bozor tamoyillariga asoslangan modelga o‘tkazish zarurligini ko‘rsatadi. Umuman olganda, ushbu ish valyuta munosabatlarini tartibga solishning institutsional va iqtisodiy asoslarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy xulosalar beradi.

Kalit so‘zlar: valyuta siyosati, valyuta bozori, makroiqtisodiy barqarorlik, konvertatsiya, Markaziy bank, iqtisodiy liberallashuv.

Аннотация. Эффективность процессов регулирования валютных отношений в Республике Узбекистан является актуальной научной проблемой ввиду ее прямого влияния на макроэкономическую стабильность, инвестиционный климат и развитие внешнеэкономической деятельности. В исследовании изучалась взаимосвязь валютной политики и рыночных механизмов на основе методов аналитического и сравнительного анализа, а также системного подхода. Результаты показали, что, несмотря на то, что либерализация валютного рынка привела к росту экономической активности, неполная адаптация институциональных механизмов регулирования создает определенные дисбалансы. Также было установлено, что политика Центрального банка играет важную роль в обеспечении стабильности валютного курса, но при этом сохраняется высокая чувствительность к внешним экономическим факторам. Результаты исследования указывают на необходимость перехода валютной политики к более гибкой и рыночной модели. В целом, данная работа содержит научные выводы по совершенствованию институционально-экономических основ регулирования валютных отношений.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, валютный рынок, макроэкономическая стабильность, конверсия, Центральный банк, экономическая либерализация.

Abstract. The effectiveness of the processes of regulating currency relations in the Republic of Uzbekistan is an urgent scientific problem due to its direct impact on macroeconomic stability, the investment climate and the development of foreign economic activity. The study studied the interrelationship of currency policy and market mechanisms based on analytical and comparative analysis methods, as well as a systematic approach. The results showed that, although the liberalization of the foreign exchange market has increased economic activity, the incomplete adaptation of institutional regulatory mechanisms creates certain imbalances. It was also found that the policy of the Central Bank plays an important role in ensuring exchange rate stability, but sensitivity to external economic factors remains high. The results of the study indicate the need to transition currency policy to a more flexible and market-based model. In general, this work provides scientific conclusions on improving the institutional and economic foundations of regulating currency relations.

Keywords: monetary policy, foreign exchange market, macroeconomic stability, conversion, Central Bank, economic liberalization.

KIRISH

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro savdo hajmining kengayishi hamda moliyaviy bozorlarning o‘zaro integratsiyalashuvi sharoitida valyuta munosabatlarini samarali tartibga solish har qanday davlat iqtisodiy siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylangan. Ayniqsa rivojlanayotgan davlatlarda milliy valyuta barqarorligini ta’minlash, tashqi iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish va investitsion muhitni yaxshilash masalalari bevosita valyuta siyosatining samaradorligiga bog‘liq hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida ham iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichida valyuta bozorini liberallashtirish, milliy valyuta konvertatsiyasini kengaytirish va xorijiy investorlar uchun qulay sharoit yaratish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllandi. Shu sababli valyuta munosabatlarini tartibga solish mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish va ularning iqtisodiy samaradorligini baholash dolzarb ilmiy-amaliy masala sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekistonda valyuta munosabatlarini tartibga solish tizimi mamlakat iqtisodiyotining makroiqtisodiy barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Milliy valyutaning almashuv kursi, xorijiy valyuta operatsiyalarining nazorati, eksport-import operatsiyalarining tartibga solinishi hamda xalqaro kapital harakatining monitoring qilinishi iqtisodiyotdagi umumiy muvozanatga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda amalga oshirilgan iqtisodiy liberallashtirish siyosati natijasida valyuta bozorida erkinlik darajasi oshgan bo‘lsa-da, ayrim institutsional va tashkiliy muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, valyuta siyosatining ayrim yo‘nalishlarida normativ-huquqiy mexanizmlarning amaliyot bilan to‘liq uyg‘unlashmaganligi, tashqi iqtisodiy omillarga yuqori darajada bog‘liqlik va valyuta bozoridagi spekulyativ bosimlarning mavjudligi tadqiqot mavzusining dolzarbligini yanada kuchaytiradi.

Mavzuning ilmiy ahamiyati shundaki, valyuta munosabatlarini tartibga solish nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta’minlaydi, balki iqtisodiy o‘sish sur’atlari, inflyatsiya darajasi, investitsion jozibadorlik va tashqi savdo balansiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida davlatning valyuta siyosatini qay darajada samarali yuritayotgani va mavjud mexanizmlarning bozor iqtisodiyoti talablariga mosligi masalasi ilmiy jihatdan chuqur tadqiq etilishi zarur. Ayniqsa raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, elektron to‘lov tizimlarining kengayishi va xalqaro moliyaviy oqimlarning tezlashuvi an’anaviy valyuta nazorati mexanizmlarini qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda.

Mavzu bo‘yicha mavjud ilmiy tadqiqotlar asosan valyuta siyosatining umumiy nazariy asoslari, milliy valyuta kursining shakllanishi yoki valyuta bozorining iqtisodiy barqarorlikka ta’sirini o‘rganishga qaratilgan. Biroq O‘zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solishning zamonaviy institutsional mexanizmlari, ularning iqtisodiy liberallashtirish siyosati bilan o‘zaro bog‘liqligi hamda amaldagi tizimning samaradorligini kompleks baholash masalalari yetarli darajada tadqiq etilmagan. Ayniqsa valyuta siyosati va investitsion muhit o‘rtasidagi bog‘liqlik, ichki valyuta bozori barqarorligiga tashqi iqtisodiy xavflarning ta’siri hamda valyuta nazoratining bozor tamoyillari bilan uyg‘unlashuv darajasi bo‘yicha ilmiy qarashlar orasida ayrim qarama-qarshiliklar mavjud. Mazkur holat tadqiqotning ilmiy bo‘shlig‘ini shakllantiradi va yangi yondashuvlar asosida chuqur tahlil olib borishni talab qiladi.

Tadqiqot davomida maqolaning asosiy muammosi sifatida O‘zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solish tizimining liberallashtirish jarayonlari bilan to‘liq muvozanatlashmaganligi va ayrim nazorat mexanizmlarining zamonaviy iqtisodiy talablar darajasida samarali ishlamayotgani masalasi ko‘rib chiqiladi. Ushbu muammo doirasida quyidagi uchta muhim ilmiy savolga javob izlanadi: birinchidan, O‘zbekistonda amaldagi valyuta munosabatlarini tartibga solish mexanizmlari iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda qay darajada samarali hisoblanadi; ikkinchidan, valyuta bozorini liberallashtirish siyosati investitsion muhit va tashqi iqtisodiy faoliyatga qanday ta’sir ko‘rsatmoqda; uchinchidan, zamonaviy global iqtisodiy xavflar sharoitida valyuta nazoratini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari nimalardan iborat. Ushbu savollar mavzuning nazariy va amaliy jihatdan murakkabligini ko‘rsatadi hamda tadqiqotning ilmiy qiymatini belgilaydi.

Mazkur maqolaning boshqa ilmiy ishlardan asosiy farqli jihati shundaki, unda valyuta munosabatlarini tartibga solish masalasi faqat nazariy yoki normativ-huquqiy yondashuv asosida emas, balki iqtisodiy liberallashtirish, investitsion muhit va makroiqtisodiy barqarorlik bilan o‘zaro integratsiyalashgan holda kompleks tahlil qilinadi. Shuningdek, tadqiqotda O‘zbekiston iqtisodiyotining zamonaviy transformatsion jarayonlari va xalqaro moliyaviy integratsiya sharoitidagi o‘ziga xos

xususiyatlari alohida hisobga olinadi. Bu esa mavzuni an'anaviy yondashuvlardan farqli ravishda ko'proq amaliy va strategik nuqtai nazardan yoritish imkonini beradi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solish tizimining iqtisodiy mazmuni, institutsional mexanizmlari va amaliy samaradorligini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda uni takomillashtirish bo'yicha asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida valyuta siyosatining makroiqtisodiy barqarorlikka ta'siri, valyuta nazoratining iqtisodiy erkinlik bilan uyg'unligi va zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda samarali tartibga solish mexanizmlarini shakllantirish masalalari o'rganiladi. Shu bilan birga, tadqiqot gipotezasi sifatida valyuta munosabatlarini bozor tamoyillari asosida bosqichma-bosqich liberallashtirish va institutsional nazorat mexanizmlarini modernizatsiya qilish iqtisodiy barqarorlik hamda investitsion jozibadorlikni oshirishga xizmat qiladi degan ilmiy qarash ilgari suriladi.

O'zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solish iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash, milliy valyuta barqarorligini mustahkamlash va xalqaro iqtisodiy integratsiyani rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Shu sababli mazkur tadqiqot nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish nuqtai nazaridan ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Valyuta munosabatlarini samarali tartibga solish zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning muhim omillaridan biri hisoblanadi, chunki ushbu jarayon milliy iqtisodiyot barqarorligi, tashqi savdo munosabatlari va investitsion faollik bilan bevosita bog'liqdir. Mazkur tadqiqotda O'zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solishning amaldagi mexanizmlari, ularning iqtisodiy liberallashtirish siyosati bilan uyg'unligi hamda makroiqtisodiy barqarorlikka ta'siri tahlil qilindi. Tadqiqot davomida tizimli tahlil, qiyosiy yondashuv va iqtisodiy-huquqiy baholash usullaridan foydalanilib, valyuta siyosatini amalga oshirishdagi institutsional muammolar hamda amaliy cheklovlar aniqlashtirildi. Olingan natijalar valyuta bozorini liberallashtirish jarayonlari investitsion muhitni yaxshilash va tashqi iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirishga xizmat qilayotganini, biroq ayrim nazorat mexanizmlarining zamonaviy iqtisodiy talablar darajasida yetarli samaradorlikka ega emasligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijasida valyuta nazoratini bozor tamoyillari asosida takomillashtirish, institutsional mexanizmlarni modernizatsiya qilish va tashqi iqtisodiy xavflarga moslashuvchan tartibga solish tizimini shakllantirish zarurligi asoslab berildi. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, unda valyuta munosabatlarini tartibga solish masalasi iqtisodiy liberallashtirish, moliyaviy barqarorlik va investitsion jozibadorlik bilan integratsiyalashgan holda kompleks yondashuv asosida yoritildi. Kalit so'zlar: valyuta munosabatlari, valyuta siyosati, valyuta nazorati, iqtisodiy liberallashtirish, makroiqtisodiy barqarorlik, investitsion muhit, milliy valyuta, tashqi iqtisodiy faoliyat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Valyuta munosabatlarini tartibga solish muammosi zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda makroiqtisodiy barqarorlik, pul-kredit siyosati va xalqaro moliyaviy integratsiya bilan uzviy bog'liq holda keng o'rganilgan. Umumiy nazariy yondashuvlarda valyuta siyosati davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlovchi asosiy instrumentlardan biri sifatida talqin qilinadi. Xususan, valyuta operatsiyalarini tartibga solish va valyuta nazoratini amalga oshirish bo'yicha huquqiy asoslar milliy iqtisodiyotning tashqi iqtisodiy muhit bilan uyg'unlashuvini belgilovchi muhim omil sifatida qaraladi. Bu borada O'zbekiston Respublikasining valyuta tizimi shakllanishi va rivojlanishi mustaqillikdan keyingi davr iqtisodiy islohotlarining ajralmas qismi sifatida ilmiy adabiyotlarda yoritilgan.

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar, jumladan V. G. Abduraxmonov, M. M. Adilov va B. T. Berdiyarovlarning tadqiqotlarida valyuta munosabatlari bilvosita ravishda pul-kredit siyosati, bank tizimi likvidligi va davlat moliyasini boshqarish jarayonlari bilan bog'liq holda tahlil qilingan. Abduraxmonov (2024) monetar siyosatning davlat moliyasiga ta'sirini o'rganar ekan, valyuta siyosati fiskal barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita ekanligini asoslaydi. Adilov (2024) esa bank kredit siyosati samaradorligini oshirishda pul oqimlari va moliyaviy resurslarning erkin harakati muhimligini ta'kidlaydi, bu esa bevosita valyuta tartibga solish mexanizmlariga bog'liqdir. Berdiyarov (2025) esa foiz stavkalari va likvidlik o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilib, Markaziy bank siyosati valyuta bozoridagi muvozanatni ta'minlashda asosiy rol o'ynashini ko'rsatadi.

Shuningdek, Ataniyazov (2020) xalqaro moliya munosabatlari doirasida valyuta kurslari va kapital oqimlarining global iqtisodiyotdagi o'rnini yoritadi. Uning yondashuvida valyuta munosabatlari

davlatlararo iqtisodiy integratsiyaning asosiy elementi sifatida ko‘riladi. Bobaqulov va hammualliflar (2011) esa moliya-bank tizimini baholashda xalqaro standartlarning ahamiyatini ko‘rsatib, valyuta operatsiyalarini tartibga solishda global me’yorlarga moslashuv zarurligini asoslaydi. Namozov (2011) o‘z tadqiqotida o‘tish iqtisodiyoti sharoitida monetar siyosat konsepsiyalarini tahlil qilib, valyuta siyosatining bosqichma-bosqich liberallashtirilishi iqtisodiy tizim barqarorligi uchun muhim ekanligini ta’kidlaydi.

Ilmiy adabiyotlarda valyuta munosabatlariga yondashuvlar o‘rtasida ma’lum farqlar ham mavjud. Ayrim tadqiqotchilar davlat tomonidan qat’iy valyuta nazorati iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim deb hisoblasalar, boshqalar bozor mexanizmlarini kengaytirish va valyuta erkinligini oshirish iqtisodiy samaradorlikni kuchaytiradi degan fikrni ilgari suradilar. Bu metodologik farqlar valyuta siyosatini amalga oshirishda optimal modelni tanlash muammosini murakkablashtiradi.

Zamonaviy tadqiqotlar esa valyuta munosabatlarini raqamli iqtisodiyot, global kapital oqimlari va moliyaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda tahlil qilishga yo‘naltirilgan. Ayniqsa, Markaziy bank siyosatining instrumentlari, inflyatsion targetlash va valyuta kursining erkinlashuvi kabi tendensiyalar ilmiy adabiyotlarda ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Bu esa O‘zbekiston sharoitida ham valyuta bozorini modernizatsiya qilish zaruratini kuchaytiradi.

Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda valyuta munosabatlarini tartibga solishning institutsional mexanizmlari, ularning samaradorligi va bozor islohotlari bilan o‘zaro bog‘liqligi yetarli darajada kompleks o‘rganilmagan. Xususan, valyuta siyosatining liberallashtirish jarayonlari bilan uyg‘unligi, valyuta nazoratining yangi iqtisodiy sharoitlarga moslashuvi hamda tashqi iqtisodiy xavflarga qarshi barqarorlik mexanizmlari bo‘yicha ilmiy bo‘shliq mavjud. Mazkur jihatlar ushbu tadqiqotning dolzarbligini asoslaydi va O‘zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solish tizimini kompleks tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solish jarayonlarini o‘rganish uchun analitik-tavsifiy hamda qiyosiy yondashuvga asoslangan ilmiy tadqiqot dizayni qo‘llanildi. Ma’lumotlar manbasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik byulletenlari, xalqaro moliyaviy tashkilotlar hisobotlari hamda OAK ro‘yxatidagi ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalardan foydalanildi. Tanlanma sifatida 2015–2025 yillar oralig‘idagi valyuta kursi dinamikasi va bank tizimi bilan bog‘liq makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, iqtisodiy tahlil, sintez hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, ma’lumotlarni qayta ishlashda trend tahlili va tavsifiy statistik usullar qo‘llanilib, valyuta bozoridagi o‘zgarishlarning asosiy tendensiyalari baholandi. Model sifatida oddiy ekonometrik yondashuvdan foydalanilib, regressiya tahlili orqali valyuta kursi va makroiqtisodiy omillar o‘rtasidagi bog‘liqlik baholandi. Hisob-kitoblar va grafik tahlillar MS Excel hamda iqtisodiy modellashtirishga oid standart dasturiy vositalar yordamida amalga oshirildi. Natijalar ishonchliligini ta’minlash uchun ma’lumotlar bir nechta manbalar bilan solishtirildi va natijalarning barqarorligi tekshirildi. Tadqiqotning metodologik cheklovi sifatida ayrim norasmiy valyuta operatsiyalari bo‘yicha to‘liq ma’lumotlarning mavjud emasligi qayd etildi. Shu asosda tadqiqot natijalari umumiy ilmiy tahlil uchun yetarli darajada asoslangan deb qabul qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari O‘zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solish jarayonlarining 2015–2025 yillar oralig‘ida sezilarli transformatsiyaga uchraganini ko‘rsatdi. Valyuta bozorida bosqichma-bosqich liberallashtirish amalga oshirilgan, milliy valyuta konvertatsiyasi kengaygan va banklar orqali amalga oshiriladigan valyuta operatsiyalari hajmi oshgan. Markaziy bankning tartibga soluvchi instrumentlari orqali almashuv kursining nisbatan barqarorligi ta’minlangan. Shuningdek, xorijiy valyutaga bo‘lgan talab va taklif muvozanatida davriy tebranishlar kuzatilgan. Tahlil natijalari valyuta operatsiyalarining asosiy qismi bank tizimi orqali amalga oshirilishini ham ko‘rsatdi.

Oldingi ilmiy tadqiqotlarda O‘zbekiston iqtisodchilari valyuta munosabatlarini asosan monetar siyosat, bank likvidligi va xalqaro moliyaviy integratsiya kontekstida o‘rganib kelgan. Abduraxmonov pul-kredit siyosati orqali davlat moliyasini barqarorlashtirishni asoslab bergan bo‘lsa, Adilov kredit siyosati va resurslar taqsimoti orqali moliyaviy tizim samaradorligini oshirishga e’tibor qaratgan. Berdiyarov esa foiz stavkalari va likvidlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilgan. Ushbu tadqiqotlar valyuta

siyosatining ayrim jihatlarini yoritgan bo‘lsa-da, ular valyuta bozorini kompleks tizim sifatida to‘liq qamrab olmagan. Mazkur ish natijalari esa valyuta munosabatlarini institutsional va bozor mexanizmlarining o‘zaro ta’siri doirasida ko‘rib chiqadi. Oldingi yondashuvlardan farqli ravishda, bu tadqiqotda valyuta liberallashtirish jarayonlari va bank tizimi transformatsiyasi birgalikda tahlil qilinadi. Shuningdek, ayrim tadqiqotlarda valyuta siyosati samaradorligi makroiqtisodiy barqarorlik bilan bevosita bog‘liqligi ta’kidlangan. Ammo mazkur ishlarda valyuta bozorining institutsional rivojlanishi va raqamli transformatsiya omillari yetarlicha yoritilmagan. Shu sababli ushbu tadqiqot mavjud ilmiy yondashuvlarni to‘ldirish va yangi tahliliy yondashuvni shakllantirishga qaratilgan. Natijada ushbu bo‘lim valyuta munosabatlarini o‘rganishdagi asosiy nazariy yondashuvlar va ularning cheklovlarini tizimli ravishda ochib berishga xizmat qiladi hamda keyingi tahlillar uchun ilmiy asos yaratadi deb hisoblanadi ilmiy izlanishlarda ham muhim metodologik ahamiyatga ega deb qaraladi zamonaviy tadqiqotlarda alohida ahamiyatga ega.

Valyuta bozoridagi kuzatilgan o‘zgarishlar asosan iqtisodiy islohotlar va monetar siyosat instrumentlarining bosqichma-bosqich takomillashtirilishi bilan izohlanadi. Milliy valyuta konvertatsiyasining kengayishi bank tizimi orqali valyuta operatsiyalarining markazlashgan mexanizmini shakllantirdi. Markaziy bank siyosati almashuv kursi tebranishlarini yumshatish orqali bozor barqarorligini ta’minlashga xizmat qildi. Xorijiy kapital oqimlarining o‘zgaruvchanligi valyuta talab va taklif muvozanatiga bevosita ta’sir ko‘rsatdi. Bank tizimining vositachilik roli valyuta operatsiyalarining asosiy qismi rasmiy kanal orqali amalga oshirilishini ta’minladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar joriy etilishi operatsiyalar tezligi va shaffofligini oshirdi. Valyuta siyosatidagi liberallashtirish jarayonlari bozor ishtirokchilarining qaror qabul qilish erkinligini kengaytirdi. Shu bilan birga, tashqi iqtisodiy omillar, xususan global narxlar va kapital oqimlari valyuta barqarorligiga bosim o‘tkazdi. Ichki moliya bozorining chuqurlashuvi valyuta risklarini diversifikatsiya qilish imkonini kengaytirdi. Natijada valyuta munosabatlarida davlat aralashuvi va bozor mexanizmlari o‘rtasida muvozanat shakllandi. Bu jarayon iqtisodiy barqarorlikni saqlash va inflyatsion bosimni nazorat qilishga yo‘naltirilgan. Shuningdek, banklararo raqobat valyuta xizmatlarining samaradorligini oshirishga turtki berdi. Ushbu mexanizmlar birgalikda valyuta bozorining evolyutsion rivojlanishini belgiladi. Natijalar iqtisodiy siyosatning moslashuvchanligini oshirish zarurligini ko‘rsatadi. Bu esa valyuta bozorini doimiy monitoring qilishni talab etadi. Shu asosda tizimli yondashuv zarur deb baholanadi kelajak islohotlar uchun muhim asos.

Tadqiqotda bir qator metodologik cheklanishlar mavjud bo‘lib, ular natijalarni umumlashtirish imkoniyatini ma’lum darajada cheklaydi. Avvalo, foydalanilgan ma’lumotlar asosan ikkilamchi manbalarga tayanadi. Bu esa ayrim statistik noaniqliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, 2015–2025 yillar oralig‘i bilan cheklangan davriy qamrov uzoq muddatli tendensiyalarni to‘liq aks ettirmasligi mumkin. Modelda qo‘llangan soddalashtirilgan iqtisodiy yondashuv murakkab bozor jarayonlarini to‘liq ifodalamasligi ehtimoli mavjud. Shu bilan birga, norasmiy valyuta operatsiyalari bo‘yicha to‘liq ma’lumotlarning yetishmasligi ham tahlilni cheklaydi. Natijalarni turli hududiy kesimlarda solishtirish imkoniyati ham mavjud emas. Bu holat natijalarni umumlashtirishda ehtiyotkorlik bilan yondashishni talab qiladi. Shuningdek, ayrim parametrlar bo‘yicha empirik ma’lumotlarning cheklanganligi aniqlanadi. Bu esa natijalar aniqligiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Kelgusida yanada kengroq ma’lumotlar bazasi talab etiladi. Ushbu cheklovlarni bartaraf etish uchun qo‘shimcha tadqiqotlar zarur deb hisoblanadi ilmiy.

Ushbu tadqiqot kirish qismida qo‘yilgan savollarga javoban O‘zbekiston valyuta munosabatlari tizimining liberallashuv jarayonlari bilan birga bosqichma-bosqich institutsional rivojlanayotganini ko‘rsatadi. Valyuta siyosatining samaradorligi bank tizimi barqarorligi va tashqi iqtisodiy omillar bilan bevosita bog‘liq ekani aniqlanadi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, valyuta bozorida erkinlashtirish jarayonlari iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qilgan. Biroq institutsional mexanizmlarning to‘liq moslashmaganligi ayrim risklarni yuzaga keltiradi. Adabiyotlar tahlilida aniqlangan bo‘shliq valyuta munosabatlarini kompleks institutsional va raqamli yondashuv asosida yetarlicha o‘rganilmaganligidir. Ushbu tadqiqot ushbu bo‘shliqni qisman to‘ldirib, valyuta siyosatini makroiqtisodiy barqarorlik bilan bog‘liq holda tahlil qiladi. Olingan natijalar valyuta siyosatini takomillashtirish bo‘yicha yangi gipotezalarni shakllantirish imkonini beradi. Xususan, bozor mexanizmlarini kuchaytirish va davlat nazoratini optimallashtirish muhim yo‘nalish sifatida ajralib turadi. Bu esa valyuta siyosatida

moslashuvchanlik va barqarorlik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi. Natijalar amaliy siyosat ishlab chiquvchilar uchun muhim tavsiyalar beradi. Shu bilan birga, tadqiqot bank tizimi va valyuta bozori integratsiyasining chuqurlashuvi zarurligini asoslaydi. Bu jarayon iqtisodiy islohotlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, moliyaviy tizim barqarorligi bo‘yicha yangi ilmiy qarashlar shakllantiriladi. Tadqiqot natijalari iqtisodiy siyosatni ishlab chiqishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Umuman olganda, tadqiqot valyuta munosabatlarini tartibga solish bo‘yicha mavjud yondashuvlarni boyitadi. Bu esa iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan strategiyalarni takomillashtirishga yordam beradi. Kelajakda valyuta bozorini raqamli transformatsiya asosida rivojlantirish istiqbollari mavjud. Bu yo‘nalish O‘zbekiston iqtisodiyotining global moliyaviy tizimga integratsiyasini kuchaytiradi. Shu asosda kirish qismidagi savollarga to‘liq javob berildi deb xulosa qilish mumkin. Shuningdek, ilmiy yangilik sifatida institutsional yondashuvning ahamiyati asoslandi. Ushbu natijalar valyuta siyosatini takomillashtirish bo‘yicha kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun asos yaratadi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi deb hisoblanadi

XULOSA

Ushbu tadqiqot O‘zbekiston Respublikasida valyuta munosabatlarini tartibga solish tizimining rivojlanish dinamikasi, institutsional asoslari va makroiqtisodiy barqarorlikka ta’sirini kompleks tahlil qilishga qaratildi. O‘tkazilgan tahlillar natijasida valyuta siyosatining liberallashtirish yo‘nalishida sezilarli islohotlar amalga oshirilgani, milliy valyuta konvertatsiyasi kengaygani va bank tizimi orqali valyuta operatsiyalarining markazlashgan hamda nisbatan shaffof mexanizmi shakllanganligi aniqlandi. Shu bilan birga, valyuta bozorining rivojlanishi tashqi iqtisodiy omillarga sezgir bo‘lib qolayotganligi ham qayd etildi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, valyuta munosabatlarini tartibga solish samaradorligi asosan Markaziy bankning monetar instrumentlari, bank tizimining likvidligi hamda tashqi kapital oqimlari bilan bevosita bog‘liqdir. Shu bilan birga, bozor mexanizmlarining kuchayishi valyuta kursining shakllanishida talab va taklif omillarining rolini oshirgan. Biroq institutsional moslashuv jarayonlarining to‘liq yakunlanmaganligi ayrim strukturaviy nomutanosibliklarni saqlab qolmoqda.

Adabiyotlar tahlili va empirik natijalar shuni ko‘rsatadiki, mavjud ilmiy ishlarda valyuta siyosati ko‘proq monetar yoki bank tizimi doirasida o‘rganilgan bo‘lib, uni iqtisodiy liberallashtirish va raqamli transformatsiya bilan bog‘liq kompleks yondashuv yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ushbu tadqiqot aynan shu bo‘shliqni qisman to‘ldirib, valyuta munosabatlarini institutsional, bozor va texnologik omillar uyg‘unligida tahlil qilishga harakat qildi.

Natijalar asosida quyidagi umumiy xulosa shakllantirildi: valyuta munosabatlarini samarali tartibga solish uchun bozor mexanizmlarini kengaytirish bilan birga davlat nazoratining moslashuvchan va risklarga yo‘naltirilgan modelini shakllantirish zarur. Bu yondashuv milliy valyuta barqarorligini mustahkamlash, investitsion muhitni yaxshilash va tashqi iqtisodiy xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, uning natijalari valyuta siyosatini takomillashtirish, bank tizimi barqarorligini oshirish hamda iqtisodiy islohotlarning samaradorligini kuchaytirish bo‘yicha strategik qarorlar ishlab chiqishda foydalanilishi mumkin. Kelgusida esa valyuta bozorining raqamli integratsiyasi va global moliyaviy tizimga moslashuvi chuqurroq ilmiy tadqiqotlarni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abduraxmonov, V. G. (2024). Monetar siyosatning davlat moliyasini samarali boshqarishdagi ahamiyati. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 4(11), 70–75. https://doi.org/10.55439/AFA/vol4_iss11/773
2. Adilov, M. M. (2024). Tijorat banklari kredit portfeli samaradorligini oshirishda kredit siyosatining o‘rni va ahamiyati. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 4(07), 38–45. https://doi.org/10.55439/AFA/vol4_iss07/418
3. Ataniyazov, J. X. (2020). Xalqaro moliya munosabatlari. Toshkent: Iqtisod-moliya.
4. Avlokulov, A. Z. (2023). Hisob siyosati auditini takomillashtirish yo‘nalishlari. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 3(1), 120–126.

5. Berdiyarov, B. T. (2025). Markaziy bank foiz stavkalarining tijorat banklari likvidliligiga ta'siri. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 5(05), 145–154.
6. Bobaqulov, T. I., Toshmatov, Sh. A., Ibragimov, A. K., Usanov, A., & Berdiyarov, B. T. (2011). Moliya-bank tizimini tahlil qilish va baholashda qo'llaniladigan xalqaro me'yorlar, mezonlar va standartlar. Toshkent: Moliya.
7. Namozov, O. Sh. (2011). Monetarnaya politika v perekhodnoy ekonomike: kontseptualnye podkhody i programmnyye napravleniya (Doctoral dissertation abstract). Toshkent.